

## *Particularități fonetice și morfologice regionale în proza lui Liviu Rebreanu*

---

V. SIMIONESE

În anul 1924, Liviu Rebreanu a fost solicitat să răspundă unei anchete a revistei „Idea Europeană”, în legătură cu crezul său artistic. Scriitorul mărturisește printre altele: „...scrisul nu mi se pare deloc o jonglerie agreabilă și nici mai cu seamă o jonglerie cu fraze. Pentru mine arta — zic „artă” și mă gândesc numai la literatură — înseamnă creație de oameni și de viață... Nu frumosul, o născocire omenească, interesează în artă, ci pulsația vieții. Când ai reușit să închizi în cuvinte câteva clipe de viață adevărată, ai realizat o operă mai prețioasă decât toate frazele frumoase din lume”.<sup>1</sup> În continuare romancierul face unele comentarii asupra limbajului poetic: „Temelia creației rămîne negreșit, expresia, nu însă ca scop, ci ca mijloc. De dragul unei fraze strălucite sau a unei noi împerecheri de cuvinte, nu vom sacrifica niciodată o intenție. Prefer să fie expresia bolovănoasă și să spună într-adevăr ce vreau, decât să fiu șlefuit și neprecis. Strălucirile stilistice, cel puțin în opere de creație, se fac mai totdeauna în detrimentul preciziei și a mișcării de viață. Dealtfel, cred că e mult mai ușor a scrie „frumos”, decât a exprima exact”.<sup>2</sup>

Limba scrierilor lui Liviu Rebreanu, unul dintre cei mai de seamă romancieri români, se cuvine a fi studiată în amănunțime și sub toate aspectele. Numai în acest chip va fi posibilă înțelegerea contribuției scriitorului ardelean la dezvoltarea romanului românesc, a literaturii noastre realiste, numai în felul acesta vom cunoaște originalitatea de expresie pe care a întrebunțat-o, atitudinea pe care a avut-o față de realitate oglindită în opera lui și, în genere, ideile pentru care a militat.

---

1. LIVIU REBREANU, *Amalgam*, 1943, p. 10.

3. LIVIU REBREANU, *op. cit.*, p. 12.

În articolul de față ne vom ocupa de particularitățile fonetice și morfologice regionale, prezente în limba scriitorului și a personajelor sale. „Se știe că cel mai cuprinzător dintre stilurile limbii literare este stilul literaturii beletristice. În procesul de zugrăvire artistică a realității, scriitorul depășește cadrul strîmt al limbii literare și apelează, după împrejurări, la arhaisme, cuvinte și expresii din limbajul popular, elemente de jargon și de argou, termeni profesionali specifici sau alte mijloace lingvistice proprii celor mai variate stiluri”.<sup>3</sup>

Înainte de a trece la examinarea faptelor de limbă, socotim necesar să subliniem că prin regionalisme înțelegem acele fapte de limbă (fonetice, gramaticale, lexicale) „specifice vorbirii dintr-o anumită regiune mai mult sau mai puțin întinsă. Ele se explică prin continuarea unor stări de lucruri din limba veche, fie prin împrumuturi locale, fie prin diverse inovații relativ recente și care n-au atins decât o parte din teritoriul lingvistic”.<sup>4</sup>

Cuvintele întrebuințate de scriitori în opera literară pot fi socotite regionalisme și datorită aspectului fonetic sub care apar ele. În cele ce urmează vom prezenta câteva fonetisme particulare proprii graiului în care se exprimă personajele lui Liviu Rebreanu. Aceste variante fonetice ale sunetelor limbii literare se întîlnesc în opera lui Liviu Rebreanu într-un număr destul de limitat, în comparație cu elementele lexicale regionale.

Dintre particularitățile fonetice regionale semnalăm :

a. Conservarea lui *e* netrecut la *i* în cuvinte ca : **ceti** (=citi) : „Și să fie pe deplin liniștit, nu **cetea** nici unul”. (N. II, p. 18), **sălbatec** (=sălbatic) : „Pe jos era prund de pere **sălbatece**, mărunte și galbene ca turta de ceară. . .” (N. I, p. 27), **întunerec** (=întuneric) : „Dibuiră amîndoi prin **întunerec**, căutînd vreun locșor unde să se adăpostească pînă va sosi trenul”. (N. I. p. 41), **nebunatic** (=nebunatic) : „O ceată de copii **nebunatici** ne învîrteam pe dinaintea casei lui Aron. . .” (N. II. p. 9), **hengher** (=hingher) (germ. **Henker** : “. . . atîta țî-ar mai lipsi, să te faci și hengher de dragul dulăului ! se cuci nevastă-mea” (N. II. p. 245).

b. Păstrarea lui *o* etimologic în cuvinte ca : a **bolboca** (= a bulbuca) (lat. **volvicare** : „Se uita curioasă la gura aceea largă, la buzele lătărețe care se mișcau repede și fără nici o noimă, și în colțul cărora se **bolboceau** în răstimpuri buburuze de spumă alburie. . .” (N. I. p. 99), **bocluc** (=bucluc) : „Nu-i vorbă, s-a mai îndreptat dînsul, făcînd „suplice” și „lăcrămații” țăranilor din Feldioara — pricina unor **boclucuri** de tristă amintire. . .” (I, p. 82).

Utilizarea lexemelor a **bolboca**, a **bolboci**, a derivatelor de la acestea, precum și a lui **bocluc**, cu o conservat, are nuanțe expresive. Ea poate fi pusă în legătură cu factori subiectivi, putînd fi

3. THEODOR HRISTEA, *Elemente regionale în opera lui I.L. Caragiale*, în „Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XX-lea”, vol. al II-lea, București, 1958, p. 191.

4. THEODOR HRISTEA, *Lucr. cit.*, p. 192.

socotită ca un produs al unei stări de supărare, amestecată cu mirare și surprindere, care determină pe cel ce folosește acest cuvânt „să ridice tonul, să vorbească mai tare și, drept urmare fi-rească, de natură oarecum fiziologică, să deschidă vocala, adică să pronunțe pe u cu organele articulatorii mai depărtate ceea ce duce la transformarea lui în o”<sup>5</sup>

c. Menținerea lui u etimologic în cuvântul **mulcom** (<v. sl. mlükomü) și derivatele sale : „Taci **mulcom**, taci!” (I. p. 279) ; „Pe mine viața m-a frământat, m-a umilit, mie viața mi-a **mulcomit** glasul”. (N. I. p. 139) ; „Nu izbutea, și-și mușca buzele și încercă iarăși vorbe **mulcomitoare**” (N. II. p. 39).

d. Trecerea lui o în u în verbul **cutropi** și cuvintele formate de la acesta<sup>6</sup>. Această particularitate este specifică limbii personajelor, în limba autorului nu apare : „Eu, ca să nu mă **cutropească** somnul, umblam de colo pînă colo...” (N. I. p. 35) ; „Aici sînt acasă ! îmi zic cutropit de emoție, rotindu-mi privirea în toate părțile” (N. II. p. 200) ; „Cînd rămîneam singuri, ne uneam parcă numai pentru a ne despărți iarăși cînd veneau noi **cutropitori**...” (N. II. p. 201) ; „Dușmanul ne atacă prin toate mijloacele moderne de **cutropire**, prin cultura lui, prin școala lui...” (I. p. 448).

Închiderea lui o la u este de altfel și o tendință fonetică a subdialectului moldovean, care din punct de vedere lingvistic merge împreună cu nord-estul Ardealului. „Tendința de la vocalele cu o amplitudine mai mare către acelea cu una mai mică se manifestă și în cazul schimbării lui o neaccentuat în u : mold. **cucoană**, (munt. **cococană**), mold. **cucon**, (munt. **cocon**), mold. **cucoș** (munt. **cocoș**)”<sup>6</sup>

e. Afereza unor vocale în cuvinte ca : **necăcios** (= **încăcios**) : „În oadiie plutește același miros **necăcios** de sfarog și de varză acră...” (N. I. p. 101), a **zbcuni** (= **izbcuni**) : „Găina **zbcuni** afară din tindă, cotcodăcind speriată...” (I. p. 335), ’s **bețiv**, ’s **amărît** : „S **amărît** rău, domnule părinte, crede-mă!” (I. p. 25), **coperiș** (= **acoperiș**) : „Cancelaria comunală se plictisea singuratică, hodorigită, cu **coperișul** țuguat plecat într-o ureche” (N. II. p. 11).

f. Un fonetism, mai restrîns, este pronunțarea lui **ġ** ca **gh**, fenomen observat în limbajul personajelor din romanul **Rășcoala** : „Rău nu mi-a fost nici la **reghiment**, n-am ce mă plînge, zise Petre Petre domol și grav” (R. p. 570) : „... nu vor să asculte poruncile și au făcut tocmeală cu **gheneralii**...” (R. p. 914).

g. Transformarea lui e în **ă**,<sup>7</sup> după consoanele s, d, r, în unele cuvinte ca : **dășagi** (= **desagi**) : „Cînd să iasă Nicolae Tabără din casă, se poticni în prag și cît pe aci să se prăvale cu **dășagii** de-a umăr, cum era” (N. I. p. 40), **rășima** (= **rezima**), **rășimat** (= **rezi-**

5. IORGU IORDAN, *Sillistica limbii române*, București, 1944 p. 33.

6. GAVRIL ISTRATE, *Gralul satului Nepos*, (jud. Năsăud), în „Buletinul Institutului de filologie română Alexandru Philippide”, vol. IV, 1937, p. 65.

7. GRIGORE SCORPAN, *Gralul moldovenesc*, în „Buletinul Institutului de filologie română Alexandru Philippide”, vol. XI—XII, 1944—1945, p. 430.

mat) : „Ana se tîrîse anevoie spre trunchiul mărului și se răzîma cu spatele“ (I. p. 310) ; „De celălalt perete era răzîmată o scară. . .“ (I. p. 317).

h. O altă particularitate fonetică este iotacizarea verbelor la modul conjunctiv, timpul prezent : „Dar de ce nu trece măcar să-i spuie lui. . .“ (I. p. 192) ; „. . . puse pe primar să poruncească lui Vasile Baciș să vie la dînsul acasă. . .“ (I. p. 223) ; „Și de n-a rămas pînă acuma, mai are vreme să rămîie!“ (I. p. 169) ; „. . . Nadi-na tocmai acuma s-a găsit să se ducă la țară, să-și vînză moșia!“ (R. p. 803). Alte verbe iotacizate ce apar în proza lui Liviu Rebreanu, în ordinea frecvenței lor sînt : să puie, să auză, să piarză, să se repează, să revie, să întinză, să răsăie, să simță, să scază.

Fenomenul iotacizării nu este cunoscut în regiunea de baștină a scriitorului, după cum rezultă din datele Atlasului lingvistic român. El mai degrabă, trebuie întrepreat ca un fapt lingvistic păstrat din limba veche<sup>8</sup>. Verbele iotacizate apar în întreaga creație a lui Liviu Rebreanu, atît în nuvelele și romanele a căror acțiune se desfășoară în Ardeal, cît și în romanele și nuvele a căror acțiune se petrece în Muntenia, unde fenomenul este caracteristic subdialectului muntean. Faptul de limbă semnalat apare deopotrivă, în limba autorului și a personajelor sale. Dar se cuvine să remarcăm că nici unul din verbele care figurează mai sus nu l-am întîlnit utilizat exclusiv sub forma iotacizată. Varianta regională coexistă, alternează cu forma corectă, literară.

Așa cum se știe, morfologia fiind partea gramaticii cea mai stabilă în părțile ei fundamentale și deoarece ea constituie principalul factor care conferă unitate limbii naționale și variantei sale superioare, limbii literare, faptele de ordin morfologic, dialectale, pe care le întrebunțează Liviu Rebreanu, sînt mult mai puțin numeroase în comparație cu alte elemente lingvistice cu caracter regional, întîlnite în opera scriitorului.

Dintre particularitățile morfologice, cu aspect regional, menționăm următoarele :

a. Apariția unor forme de plural neobișnuite la unele substantive : basm — basmuri (=basmе) : „. . . feciorul Glanetașului petrecea de multe ori în casa învățătorului, ascultînd sau spunînd basmuri. . .“ (I. p. 219), mesteacăn — mesteacăni (=mesteceni) : „. . . un nor de fum gros și negricios pe care nici viscolul nu-l putea împrăștia, ci trebuia să-l învîrtească mai întîi și apoi să-l trîntească, uluit, pe coasta de mesteacăni. . .“ (I. p. 340), cioră — cioare (=ciori) : „Ia lăsați, bre, să mai bem și noi, că cioarele astea o să plesnească de atîta holircă. . .“ (I. p. 24), scrupul — scrupuluri (=scrupule) : „Dăscălița și fetele împărtășeau pe deplin scrupulurile învățătorului și îndemneau din cînd în cînd pe Ion. . .“ (I. p.

8. LUIZA SECHE și MIRCEA SECHE, *Limba și stilul lui I. Budal-Deleanu, în Țiganlada*, în „Contribuții la istoria limbii române literare în sec. al XIX-lea, vol. al III-lea, București, 1962, p. 45.

160), **năzuință** — **năzuinți** (= **năzuințe**) : „E prietenia izvorâtă din aceleași **năzuinți altruiste**“ (I. p. 337).

b. Pronumele demonstrativ de depărtare **acela, aceia**, frecvente atît în vorbirea autorului, cît și a personajelor, se întîlnesc, mai ales, cu valoare adjectivală sub forma dialectală **cela, ceia**, cu afereza vocalei a : „S-a făcut ziuă. Soarele însă nu se arăta ; norii **ceia** de la răsărit îl țîn încătușat“ (N.I. p. 197) ; „Da cu omul **cela** ce facem, domnișoară?“ (I. p. 111). Pe plan stilistic, aceste forme ale adjectivelor pronominale demonstrative, spre deosebire de cele literare, includ în ele, uneori, o notă peiorativă, cu nuanță atenuată : „Noi l-am găsit aici. Zice că a venit de vreo zece zile. Dar crezi că poți face ceva cu ursul **cela** ?“ (I. p. 414) ; „Ilie Onu s-a dus. În cap l-a pocnit glonțul. . . Și George a lui Bucur din Tihuța. Și Dolga Mihai, știi, băiețandru **cela** din Bîrgău, care se ținea numai de drăcovenii“ (N.I. p. 209). În afară de pronumele demonstrative discutate **cela, ceia**, cu valoare adjectivală, mai notăm pronumele demonstrative de apropiere **acesta** — variantă regională a formei literare **acesta** — și **ăsta, ăștia** — forme dialectale muntenești. Varianta dialectală **ăsta** o întîlnim plasată, mai ales, în scrierile a căror acțiune se petrece în Ardeal : „**Ăsta-i** ucigaș, oameni buni, **ăsta-i** hoț !“ (I. p. 40) ; „Mai rar popă ca **ăsta**. . . În loc să împace oamenii îi învrăjbește“ (I. p. 123). Pronumele demonstrativ **ăsta** se apropie de variantele moldovenești **ăista, iesta** și utilizarea lui în scrisul lui Liviu Rebreanu găsim justificată, întru cît nord-estul Ardealului aparține din punct de vedere lingvistic sub-dialectului moldovean, care se caracterizează prin forme pronominale asemănătoare celei discutate. Pronumele demonstrativ **ăsta** apare în limba personajelor și pe lîngă valoarea lui pur gramaticală, conține în sine și o particularitate stilistică de ordin afectiv, prin folosirea lui, autorul a strecurat, în limbajul artistic al personajelor sale, nemulțumirea acestora și intențiile lor ironice. Formele muntenești ale pronumelui și adjectivului demonstrativ : **ăsta, ăștia, ăștea** se întîlnesc, cu deosebire, în romanul **Răscoala** a cărui acțiune are loc în regiunea Argeșului, deci și aceste forme lingvistice sînt plasate în mod armonios în proza artistică a lui Liviu Rebreanu ; legătura între formă și conținut fiind evidentă și aici : — „Noul guvern, dacă ar fi democrat și într-adevăr iubitor de țărani, cum s-a lăudat în opoziție, ar putea acuma să decreteze și exproprierea moșiiilor sau măcar s-o anunțe, iar **ăștia** de jos, cît sînt îngroziți de răscoalele țaranilor ar aplauda cu frenezie. . .“ (R. p. 920) ; „Pupăturile **ăștea** o să usture teribil spinarea țaranilor !“ (R. p. 921).

Prin cele cîteva contexte ilustrate, ca și prin altele pe care nu le-am mai citat, pronumele demonstrativ, sub formele lui dialectale, se dovedesc apte de a exprima o mulțime de nuanțe semantice și afective. Și acestea într-o formă atît de subtilă, încît

uneori acest pronume este „mai elocvent decât o întreagă descriere“.<sup>9</sup>

c. Pronumele personal eu apare în limba personajelor adesea sub forma regională io : „Io-ți dau fata, iar tu să ai bici să-i scoți din cap gărgăunii !“ (I. p. 27) ; „ — Da crezi tu că io-s cîrpa voastră, mă ? răcni George tot mai dîrz și amenințător“. (I. p. 38) ; „ — Ba nu-i rușine, dragul mamei ! Că io-s văduvă și copiii ceilalți sînt mai micșori. . .“ (R. p. 832).

d. Pronumele de politețe **tălică** este frecvent folosit de scriitor. El este derivat de la pronumele **dumneata** (< matală, > mătăluță, > tăluță, tălică) și are un caracter regional muntenesc.<sup>10</sup> În proza lui Liviu Rebreanu este în scopul delimitării acțiunii în spațiu, pentru a localiza acțiunea faptelor narate și de a crea coloritul local adecvat în concordanță cu realitățile descrise de romancier. Pronumele **tălică** apare în limba personajelor din romanul **Răscoala** : „Dar **tălică**, moș lupule, trebuie să ții minte, că ești mai mare ca noi. . .“ (R. p. 624) ; „Apoi **tălică**-ți vine ușor să dojenești pe alții, că pămînt ai. . .“ (R. p. 626) ; „Începe **tălică**, moș lupule, că ești mai mare și mai iscusit la vorbă !“ (R. p. 630).

Pe lîngă funcția lingvistică de localizare a acțiunii faptelor relatate, uneori pronumele **tălică** are și unele implicații de natură stilistică. Dacă, în genere, **tălică** este un produs afectiv al stărilor de înduioșare, al dragostei,<sup>11</sup> cîteodată este, mai degrabă un produs afectiv al ironiei, chiar al indignării de care este cuprinsă țărănimea exploatată de pe moșia boierului Miron Iuga : „ — Nu te uităm noi nici pe **tălică**, n-ai grijă nea Cristache !. . . „Ne-om socoti după cuviință, numai să-ți vie rîndul !“ (R. p. 864) ; „ — Degeaba umbli să te faci stăpîn pe munca noastră, nea Ichime, că nu te-om răbda ! Dacă n-am răbdat noi nici pe boierul cel mare, dar mite pe **tălică**!“ (R. p. 444).

e. Verbul.

În ceea ce privește categoria verbului, semnalăm ca particularități regionale : formarea viitorului cu auxiliarul redus atît la verbele de la

1. diateza activă, cît și cele de la diateza reflexivă : „ — De-oi muri, să ai grijă de Titi“ (N. II. p. 21) ; „**Ne-om** duce de bună seamă, puteți fi hodiniți“ (N. vol. I, p. 21) ; „Că eu cu tine n-am ce să mă sfătuiesc, dar cu dumnealui om vorbi și **ne-o chibzui**. . .“ (I. p. 201) ; „**Om aștepta**, ce să facem ! mormări Petre Petre. . .“ (R. p. 646). Viitorul cu auxiliarul redus apare în limbajul personajelor și în întreaga creație artistică a scriitorului. Are caracter regional-popular, fiind o continuare a unor stări de limbă veche, ce se păstrează în graiul oamenilor simpli.

2. perfectul compus conservat cu formele sale inverse : „**Băut-am** cu banii cuiva, ori averea cuiva ?“ (R. p. 26) ; „Apoi

9. IORGU IORDAN, *op. cit.*, p. 130.

10. IORGU IORDAN, *ibidem*, p. 46

11. *Idem*, *ibidem*, p. 46.

dumneata, că ești bătrînit, pomenit-ai vreodată una ca asta?“ (R. p. 623); „...nebunit-ai ori nu mai ai mult?“ (R. p. 797).

În articolul de față ne-am ocupat doar de acele particularități fonetice și morfologice care nu prezintă valori expresive prin ele însele, dar care capătă valori de expresie în momentul cînd sînt folosite cu scopul de a fixa prin limbaj, culoarea locală și mediul social în care se desfășoară acțiunea operei literare. Aceste fenomene fonetice, morfologice se încadrează în sfera limbajului de caracterizare și joacă un rol însemnat în procesul de creare a acelei atmosfere de veridicitate în care se petrec faptele narate de autor.

#### A B R E V I E R I

1. N. I. = Liviu Rebreanu, **Golanii**, Nuvele I, București, 1965.
2. N. II. = Liviu Rebreanu, **Calvarul**, Nuvele II, București, 1969.
3. I. = Liviu Rebreanu, **Opere alese**, vol. al II-lea, **Ion**, București, 1959.
4. R. = Liviu Rebreanu, **Opere alese**, vol. al II-lea, **Răscoala**, București, 1962.